

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ויחי, תשס"ו
מספר 635מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

וקברתני בקבורתם

כשיעקב אבינו הרגיש שמיתתו מתקרבת, הוא קרא ליוסף בנו והעמיד בפניו דרישה אחת בלבד. כך נכתב עליה בפרשתנו (מז: כט-לא):

ויקברו ימי ישראל למות, ויקרא לבנו ליוסף, ויאמר לו: אם נא מצאתי חן בעיניך, שים נא ידך תחת ירכי, ועשית עמדי חסד ואמת. אל נא תקברני במצרים. ושכבתי עם אבתי, ונשאתני ממצרים, וקברתני בקברתם.

מדוע היה חשוב בעיני יעקב שלא להיקבר במצרים אלא דווקא בארץ ישראל?¹ על זה נאמרו נימוקים שונים:

(א) קבורה בחוץ לארץ נחשבת כמוות נוסף למוות הטבעי.²

(ב) יש בקבורה בארץ ישראל כוח מכפר.³

(ג) בימות המשיח, אלה הקבורים בארץ ישראל יהיו הראשונים שיזכו ליהנות מבואו, שכן תחייתם תהיה בקרבת מקום להתגלות המשיח.⁴ והגמרא⁵ שואלת: איך יקומו לתחייה הצדיקים הקבורים בחוץ לארץ ויגיעו לארץ ישראל בימות המשיח? התשובה היא שהקב"ה יעשה להם מחילות באדמה שדרכן יתגלגלו עצמותיהם לארץ ישראל ושם יחיו מחדש. לכן עדיפה לפי רש"י קבורה בארץ ישראל, שכן היא חוסכת למתים את המסע הזה (מז: כט). בגמרא מובאת דעה שיש לחשוש שמא אין הנפטר צדיק דיו כדי לזכות שיעשה לו הקב"ה מחילות אלו, ולכן, על אף העובדה שיזכה לתחייה, עדיף להיקבר בארץ ישראל.

ב"מדרש הגדול" מובא הסבר אחר לחלוטין: "מפני מה נשתדל אבינו יעקב לישא עצמותיו ממצרים? כדי שלא ישבו השבטים במצרים ויאמרו אילולי היא ארץ קדושה לא נקבר בה אבינו יעקב". ברוח דומה וביתר פירוט מפרש הרש"ר הירש:

יעקב חי שבע עשרה שנה במצרים. בודאי הוא ראה מה רב כוח ה"האחז-בה", מה רבה השפעתו על בניו. הנה כבר החלו להמיר את הירדן בנילוס, ובשהייתם במצרים חדלו לראות גלות. אכן הייתה סיבה מספקת להפציר ברצינות כה חגיגית לבל יקברוהו במצרים, אלא ישאווהו אל ארץ מולדתם הישנה והאמיתית.

מול הסכנה של הסתגלות לחיים בחוץ לארץ ושכחה של ארץ ישראל⁶ ושל הייעוד הקשור בה, יעקב אבינו מבקש להזכיר לעם ישראל בראשית התהוותו את הזיקה לארץ ישראל עם כל מה שכרוך בה: החובה לשמור מרחק מתרבות העמים ולמלא אחר ייעודו ומשימתו של עם ישראל.

¹ אינני מתייחס כאן לדרישתו של יעקב אבינו שלא להיקבר במצרים (ראה רש"י בשם מדרש רבה), אלא לרצונו להיקבר דווקא בארץ ישראל.

² שם בשם רבי חנניה, על פי הפסוק (יר' כ:ו): "ואתה פשחור וכל ישבי ביתך תלכו בשבי ובכל תבוא ושם תמות ושם תקבר".

³ שם בשם ר' אלעזר, על פי הפסוק (דב' לב:מג): "וכפר אדמתו עמו".

⁴ מדרש תנחומא (סימן ג) בשם רבי חלבו. דעה זו, וכן דעת הגמרא בכתובות המובאת להלן, מניחות כי תחיית המתים היא המאורע הפותח של ימות המשיח.

⁵ בבלי כתובות קיא ע"א.

⁶ הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק, בפירושו לתורה "משך חכמה" (ויק' כו:מד), מביע רעיון דומה בחריפות יתרה, באשר לדעתו ייעוד תלאותיו של עם ישראל בגולה הוא להזכירו כי "ברלין אינו ירושלים"!

ניתן להבחין במקורות גם בדעות המסתייגות מהנוהג להביא גופות של נפטרים לקבורה בארץ ישראל, לאחר שלא היה בהם די אומץ לעלות ארצה בחייהם, והם הסתפקו בבקשה להעלות את גופתם לארץ אחרי מיתתם. בניגוד לדעה המקלה של רבי אלעזר, מבטא המדרש את עמדתו החריפה של רבי נגד נוהג זה:⁷ מעשה ברבי ורבי אלעזר שהיו מהלכים בפילי שחוץ לטבריה. ראו ארון של מת שבא מחוץ לארץ להיקבר בארץ ישראל. אמר ליה רבי אלעזר: מה הועיל זה שיצאה נשמתו בחוץ לארץ ובא להיקבר בארץ ישראל! אני קורא עליו "ונחלתי שמתם לתועבה" (יר' ב:ז). בחייכם לא עליתם, ותבואו ותטמאו את הארץ במיתתכם. אמר לו רבי אלעזר: כיון שנקבר בארץ ישראל, הקב"ה מכפר לו, שנאמר: "וכפר אדמתו עמו" (דב' לב:מג). דעתו זו של רבי אלעזר מובאת גם בגמרא,⁸ בניסוח מתון יותר: "אינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו לאחר מיתה".⁹ הרמב"ם מסכם את הדיון ופוסק כך:¹⁰ אמרו חכמים: כל השוכן בארץ ישראל עונותיו מחולין... אפילו הלך בה ארבע אמות זוכה לחיי העולם הבא, וכן הקבור בה נתכפר לו, וכאילו המקום שהוא בו מזבח כפרה... ואינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו אחר מותו, ואף על פי כן גדולי החכמים היו מוליכים מתיהם לשם, צא ולמד מיעקב אבינו ויוסף הצדיק. יתרה מזו: הקבורה בארץ ישראל היא כה נחשבת עד שמותר להעביר גופת נפטר לארץ ישראל, גם לאחר שכבר נקברה בחוץ לארץ, על-אף האיסור להוציא מתים מקברם. כך פוסק בעל "שולחן ערוך"¹¹ על-פי הירושלמי:¹² אין מפנין המת והעצמות, לא מקבר מכובד לקבר מכובד, ולא מקבר בזוי לקבר בזוי, ולא מבזוי למכובד, ואין צריך לומר ממכובד לבזוי. ובתוך שלו, אפילו ממכובד לבזוי, מותר, שערב לאדם שיהא נח אצל אבותיו. וכן כדי לקוברו בארץ ישראל, מותר.

והש"ך מוסיף, בהתאם למה שנאמר לעיל: "שהוא כפרתו שעפר ארץ ישראל מכפרת דכתיב: וכפר אדמתו עמו".¹³

הרב וויינברג¹⁴ נשאל בעניין, והוא מביא שלושה טעמים להתיר פינוי המת מחוץ לארץ ישראל, בהתאם לנסיבות המקרה וזמנו:

- א. ה"שולחן ערוך" פוסק שהדבר מותר.
- ב. היות שמשפחת הנפטר מתגוררת בארץ ישראל, ניתן גם לצרף את מה שכותב ה"שולחן ערוך": "ובתוך שלו... מותר", שכן לפי נושאי כליו הכוונה היא למקום קבורה של בני המשפחה. אף שבני משפחתו חיים עדיין והקבורה המשפחתית היא עניין עתידי - מכל מקום זיל בתר טעמא: "שערב לאדם שיהא נח אצל אבותיו" ובנידון דידן גם כן שייך לומר ערב.
- ג. קיים חשש במדינה הנידונה שהגויים עלולים לפנות את הקבר בזמן מן הזמנים.¹⁵ אגב, בעניין זה מתעוררת שאלה נוספת: הואיל וקיימת זיקה ברורה בין מצוות ישיבת ארץ ישראל לבין הקבורה בה, האם מעמדה של ירושלים לעומת ארץ ישראל כולה הוא כמעמדה של ארץ ישראל לעומת חוץ לארץ, בדומה למה שנאמר במצוות ישיבת ארץ ישראל? השאלה התעוררה בעקבות דרישת הרב הרצוג לקבור את הנשיא הראשון של מדינת ישראל, חיים וויצמן, בירושלים ולא בעיר אחרת.¹⁶ לפי הרב הרצוג, קבורה בירושלים עדיפה, והוא הביא הוכחות לכך. הרב משולם ראטא¹⁷ התפלמס בעניין זה עם הרב הרצוג וסתר את הוכחותיו, עם זאת ציין כי עדיפה קבורה בירושלים, באמרו: "אף על פי כן יש להעדיף את ירושלים מטעם להיות ניצול מגלגול מחילות".¹⁸ ברם, המדובר בקבורה מחוץ לחומה, "דהא אסור לקבור מתים בירושלים גופא".¹⁹

ד"ר אלכסנדר קליין

המחלקה למתמטיקה ומכללת אשקלון

7 מדרש תנחומא שם, מדרש רבה שם.

8 בבלי כתובות קיא ע"א.

9 הנוהג - הנפוץ היום בקרב יהודי חוץ לארץ - לחגוג בר-מצווה או להינשא בארץ ישראל ולחזור אחר כך לחוץ לארץ שייך לאותה קטגוריה: מכירים בזיקה לארץ ישראל, בלי להתאמץ להתגורר בה.

10 הלכות מלכים ה יא.

11 יורה דעה סימן שסג, סעיף א.

12 בסוף פרק שני דמועד קטן. והשווה רמב"ן, דין קבורה סד"ה באבל, וכו' כסף משנה על הלכות אבל יד טו.

13 לכן יש שמסתפקים לתת מעפר ארץ ישראל בקבר, וכך פוסק הרמ"א (שולחן ערוך יורה דעה שסג א): "יש נוהגין לתת מעפר ארץ ישראל בקבר (א"ז), ויש למנהג זה על מה שיסמוכו (מדרש תנחומא פ' ויחי)".

14 הרב יחיאל יעקב וויינברג, תרמ"ה (1885) - תשכ"ו (1966). חניך תנועת המוסר ובעל שו"ת "שרידי אש".

15 שו"ת שרידי אש, חלק ב, יורה דעה, ירושלים תשנט, סימן קו.

16 שו"ת קול מבשר חלק א סימן עו ד"ה והנה הגאון.

17 הרב משולם ראטא, פולין 1875 - בני-ברק 1963.

18 שם, חלק ב סימן מה ד"ה (א) בעניין.

19 שם, חלק א סימן עו ד"ה ומעתה יתיישב, על פי הרמב"ם, הלכות בית הבחירה ז יד.